TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ KÜLTÜREL AKIL, İÇTİHAT VE SİYASET

Nadim Macit

ÖTÜKEN

PROF. DR. NADİM MACİT, Erzurum'un Oltu ilçesine bağlı Özdere köyünde dünyaya geldi (1958).

İlköğrenimini aynı köyde, ortaöğrenimini Erzurum İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı (1978-1979).

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi (1984).

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans (1989) ve doktora yaptı. (1992)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Bilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı (1993).

1995'te doçent oldu.

Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'ne geçiş yaptı (1997).

Temel İslam Bilimler Bölüm Başkanlığı yaptı (1998-2001).

2001 yılında profesör oldu.

Çalıştığı ilahiyat fakültesinin dekanlığına atandı (2002-2005).

YÖK İlahiyat Danışma Komisyon üyeliği yaptı (2003-2004).

TUSAM strateji araştırma merkezi danışmanlığı görevini sürdürdü (12. 09. 2007- 07.04. 2009). Bu süreçte jeo-kültür ve teo-stratejiler üzerine çalıştı. Belirtilen alanda birçok makale yayımladı.

İki yıl TUSAM strateji araştırma merkezinde çalıştıktan sonra Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Sosyal, Ekonomik ve Siyasi İlişkiler bölümüne geçiş yaptı (7. 06. 2010).

1993–2001 tarihleri arasında Kelam İlmi'nin tarihi, yöntemi ve konularıyla ilgili birçok makale ve kitap yayımladı. Yayımladığı kitaplar şunlardır;

- *Kur'ân'ın İnsanbiçimci Dili*, İstanbul: Beyan Yayınları
- *Ehl-i Sünnet Ekolü'nün İlk Öncüleri ve Görüşleri*, Erzurum: İhtar Yayınları
- *Dünya Kurmak: Eylem ve Değişim*, İstanbul: Ötüken Yayınları (III. Baskı)
- *Din-Siyaset İlişkisinin Teolojik Yorumu*, Ankara: Seba Yayınları.
- *İslam İnancının Ana Konuları*, (Fahruddin er-Razi'den Çeviri), Erzurum: İhtar Yayınları.
- *Oruç İbadeti: Kur'ân'la Yüzleşmek*, Ankara: Berikan Yayınları (II. Baskı)

2001 yılından itibaren *2023, Jeopolitik* ve *21. Yüzyıl, Türkiz* dergilerinde din-strateji üzerine makaleler yayımladı. Bu doğrultuda yaptığı çalışmalar şunlardır;

- *Küresel Güç Politikaları, Türkiye ve İslam*, Ankara: Fark Yayınları (I-III. Baskı), Berikan Yayınları (IV. Baskı)
- *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Fark Yayınları (I-III Baskı), Berikan Yayınları, (IV. Baskı)
- *Öteki Din: Moderate İslâm ve Türkiye*, Ankara: Kripto Yayınları, 2009 (I. Baskı); *Öteki Din: Üretenler ve Yönetenler*, Berikan Yayınları 2010 (II. Baskı).
- *Uzun Savaş: Jeo-politik Düzenleme ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınları (2010).
- *Dünya-Dil Sistemi ve Dini Söylem: Laik Demokratik Sistem ve Teoloji*, Ankara: Sarkaç Yayınları.

Üzerinde çalışılan ve yayımlanmaya hazır çalışmalar şunlardır;

- *İslam Toplumunda Otoriter Siyasetin Arkeolojisi*
- *Politik Teoloji: İnşa ve Değişim*
- *Hoca Ahmed Yesevî Niçin Ağlar? Kaygı ve Iztırap Felsefesi.*
- *Sünni Ekol'ün İlk Öncüleri ve Görüşleri*
- *1990 Sonrası Dünyada TÜRKİSTAN: Teo-Stratejik İnşa ve Yönelişler.*
- *Teo-Strateji Nedir?*

Şu an Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmalar Enstitüsü, Sosyal, Ekonomik ve Siyasi İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. Arapça ve İngilizce bilmektedir. Evli ve üç çocuğu vardır.

İçindekiler

Önsöz 11
Giriş 15

Birinci Bölüm
Dil:
Tarihin Aynası ve Diyalog

I.1. Dilin Tarihi Geleneğin Tarihi 33
I.2. Dil ve Dünya Tasavvuru 39
I.3. Dil: İletişim ve Diyalog 46

İkinci Bölüm
Tarih: Yaşama Tecrübesi/
Gelenek ve Strateji

II.1. Birlikte Yaşama Tecrübesi: Millet 58
II.2. Milletlerin Oluşumu: Kökler ve Süreçler 75
II.3.Tarihî Mukadderatın Terimleriyle Düşünmek 84
II.4. Tarihin Anlamı: Gelenek ve Strateji 89
II.5. Tarihin İnsanî ve İslâmî Sedası: Türk Milleti 97

Üçüncü Bölüm
Kültürel Akıl:
Zihniyet ve Eylem

III.1. Oluşturulmuş Akıl: Fikrî ve Amelî Gelenek 106
III.2. Oluşturucu Akıl: İçtihat ve Eylem 118
III.3. Amelî Akıl: İletişim ve Eylem 129

Dördüncü Bölüm
Türk Kültüründe Siyasî Akıl ve Yenilenme

IV.1. Siyasî Gelenek: Siyasî Aklın Oluşumu 138
IV.2. Siyasî Aklın Sabiteleri ve Hedefleri 149
IV.3. Siyasî Aklın Krizi: Islah ve İhya 166
IV.4. Siyasî ve Kültürel Yenileşmenin Kökleşmesi 178
IV.5. Siyasî ve Hukukî Değişimin Manifestosu: Tanzimat 186
IV.6. Siyasî Aklın Çöküşü: Dış Müdahaleye Açılan Kapı 197
IV.7. Tarihî Diyalektiğin İki Yüzü: Yenilenme ve Çatallanma 202
IV.8. Siyasî Algının ve Yapının Değişimi 216

Beşinci Bölüm
Modernite:
Büyük Değişim ve Milliyetçilik

V.1. Modern Çağın Fikrî-Siyasî Ufku 224
V.2. Batı Merkezli Milliyetçiliğin Fikrî Kökleri ve Türleri 234
V.3. Tarihî Değişim: Zihnî Çatallanma ve Milliyetçilik 246
V.4. Modern Siyasî Kimlikler ve Modeller 262
V.4. 1. Batıcılık: Yeni Bir Politika ve Kültürel Dönüşüm 266
V.4. 2. İslâmcılık: İdeolojik ve Sembolik Yorum 269
V.4. 3. Türkçülük: Millî Siyaset ve İçtihat 278
V.5. Modern İdeoloji ve Davranış Biçimi: Milliyetçilik 288
V.5.1. Batı Merkezli Ulusal Sistem ve Görüntüleri 291
V.5.2. Türk Milliyetçiliği ve Millî Siyaset 300

Altıncı Bölüm
Türk Kültüründe Din ve Hayat

VI.1. Kadim Türklerde Din Algısı 313
VI.2. İşiten Bir Milletin Yeni İmanı: İslâm 320
VI.3. İslâmî Esasları Kültürel Zihniyete Dönüştürme 331
VI.4. İslâm'ın Akılcı Yorumu: Din, İçtihat ve Siyaset 339
VI.4.1. İslâm'ı Anlamanın Yöntemi ve Esasları 339
VI.4.2. İçtihat: İslâm'ı Anlamak ve Hayata Taşımak 349
VI.4.3. Siyaset: İçtihat, Maslahat ve Örfün Dilini Okumak 351
VI.5. Modernleşme Etkisi Altında İslâm'a Bakış 359
VI.6. Milliyetçi Bakışın İslâm'ı Yorumu 368

Yedinci Bölüm
Muhafazakâr Sosyo-Politik Dil ve Milliyetçilik

VII.1. Muhafazakâr Siyasî Dilin Göstergeleri 383
VII.2. Muhafazakâr Düzen: Yeni İnsan ve Yeni İktidar Tipi 394
VII.3. Muhafazakâr Siyasî Örgütlenme ve Yararcı Dinî Etkinlik 400
VII.4. Geleneği Modern Dille İnşa Etmek ve Milliyetçilik 405

Sekizinci Bölüm
Milliyetçiliğin
Hareket Yöntemi ve Esasları

VIII.1. Dünyaya Anlam Vermek: Kültürün Felsefesini Yapmak 412
VIII.2. Kültürel Aklın İki Esası: Milliyet ve İslâmiyet 416
VIII.3. Çağı Anlatan Müşterek Dil: Türkçe 419
VIII.4. Tarihin Sözünü İşitmek ve Anlamak 422
VIII.5. İdeal Kültür: Hayatın Bütünlüğünü Korumak 425
VIII.6. Millet-Devlet Ufkunun Kaynaşması 436

VIII.7. Açık Davranışları Değerlendirme Kıstasları: Değerler....440
VIII.8. Millete Değer Vermenin Somut Göstergesi: Hukuk....444
VIII.9. İslâm'ı İstismar Etmeden Benimsemek....448
VIII.10. Bilgiyi Hikmetle Buluşturmak....453

Dokuzuncu Bölüm
Liberal Siyasi Düşünce ve Milliyetçilik

IX.1. Siyasî Gelenek: Hafıza ve Kimlik....457
IX.2. Çağın Siyasî Ufku: Liberal Esaslar ve Eğilimler....464
IX.2.1. Değerlerden Arınmış Birey ve Toplum İnşa Etmek: Özgürlük....468
IX.2.2. Hakkaniyet Olarak Adalet ya da Dağıtıcı Adalet Fikri....473
IX.2. 3. Aynileştirme ve Farklılaştırma Arasında Eşitlik....480
IX.3. Muharref Siyasî Algı ve Görüntüleri....487
IX.4. Millî Siyaset: Ufukların Buluşması....495

Onuncu Bölüm
Milliyetçiliğin Geleceği:
Hayal ve Gerçek

X.1. Alacakaranlığın Şafağında Gerçekle Yüzleşmek....501
X.2. Yeni Tanzim Politikaları Karşısında Milliyetçilik....507
X.3. İletişim Çağında Kimliği Yeniden Kurmak....516
X.4. 21. Yüzyılda Türk Dünyasını Kurmak....522

Sonuç....529
Kaynakça....534

Dizin....550

Önsöz

Kültürel Akıl, İçtihat ve Siyaset başlığı altında Türk milliyetçiliğini tartışmayı uzun süredir arzu etmiş, ancak bu konuyu ele alma imkânını bulamamıştım. Dünya sistemleri ve din: Teo-strateji üzerine yaptığım çalışmalar da devlet içinde kümelenmiş bir dinî cemaate yönelik eleştirilerim nedeniyle akıl dışı baskılara, hatta saldırılara maruz kaldım. 2010 Haziran ayının başında çok emek verdiğim Gazi Üniversitesi Çorum / Hitit İlahiyat Fakültesi'nden biraz kırgın, biraz yorgun bir şekilde ilişiğimi kestim. 07.06.2010 tarihinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda göreve başladım.

İzmir, güzel bir kent. Ayrıca benim için hüzünlü bir kent. Çocukluğum, İzmir'in Cumaovası'nda tuğla ustası olarak çalışan rahmetli babamın gurbet mektupları ve hasretiyle geçmişti. Gurbetin verdiği hasrete ve hüzne alışkındım. Belki tuğla ocağının ateşi karşısında değildim. Fakat hayatın hesaba ve söze gelmez garipliklerini, iktidarın ateşinde adeta deliren insanların hırsa ve kine dönüşen siyasî öfkelerini, her türlü değeri ayaklar altına alan siyasî aktörlerin entrikalarını görmenin verdiği ızdırap beni sarsmıştı. Konum edinme adına sözlerini ve hatta kendilerini unutan insanların milliyetçilik adına kestikleri ahkâmların ucuzluğu, bütün değer algılarımı altüst etmişti. Üstelik, ülkemizde ve hemen

eşiğimizin dibinde olup biten olaylar beni *kelimesiz konuşmaya* başlatmıştı.

Sık sık yemyeşil ağaçların arasında güneş ışıklarının dalgınlaştığı akşamın ufkuna doğru yürürken kendimi dinliyordum. Ünlü Divan şairi Sâdi'nin "kimsesizlikte ben senden bin merhale öndeyim. Çünkü sen benden habersiz, ben kendimden habersiz" sedâsıyla terki terk edişine hayranlık duyuyor, Fuzûli'nin "dost ilgisiz, felek merhametsiz, devrân sükûnetsiz, dert çok dertleşecek kimse yok, düşman güçlü, talih düşkün" sitemine sığınıyordum. Bakî'nin "Biz makam ve mevkinin altın işlemeli yastığına yaslanmayız. Allah'ın sınırsız lütfuna dayanırız. Bu alçak dünya için alçak kişilere baş eğmeyiz. Allah'adır tevekkülümüz, itimâdımız" sedâsında yankılanan tenezzülsüz tavrına dalıyor, Hayreti'nin "Ne Süleyman'ın esiriyiz, ne Selim'in kuluyuz" deyişine denk düşen isyan ahlâkının bedelini ödüyordum.

Muzdarip ruh halimi dindirecek tek vesile, ülkemizde giderek yükselen muharref dinî-siyasî algının arkasında yatan sebepleri teşhis etmek, ifşa etmek olmuştu. O dönemde ileri sürdüğüm görüşler devlet içinde kümelenen dinî grubun darbe teşebbüsü ile doğrulanmıştı. Herkesin sustuğu, temenna çektiği dönemde konuşmak ve haklı çıkmak şahsım ve entelektüel donanımım adına sevindirici olmasına rağmen birkaç açıdan üzücü idi. En üzücü olanı, aydınımızın vaziyet alma biçimi idi. O günlerde susan, konuşanları zındıklıkla itham eden ilâhiyat ve diğer kesimler dile gelmişti. O yapıyı eleştirenlere siyasî baskı uygulayan aktörlerin sonradan dile gelenlere itibar etmeyi tercih etmesi. Son olarak İslam üzerine yapılan **paranoyak yorumlara** karşı, fikrî esaslara dayalı bir tutumda gösterilen zafiyet.

Daha önce *Türkiz, 2023* gibi dergilerde milliyetçilik üzerine makaleler yayınlamıştım. Makaleleri okuyan bazı dostların onurlandırıcı ve teşvik edici sözleri beni cesaretlendirdi. Her şeyin yeniden tartışıldığı bir dönemde *yeni* sözcüğünü ekleyerek söylenenleri belli bir sistem içinde tekrar etmenin bir anlamı yoktu. Uzun yürüyüşler ve felsefî sorgulamalar sonucunda konuyu *Türk Milliyetçiliği:Kültürel Akıl, İçtihat ve Siyaset* başlığı altında ele almanın özgün bir katkıya dönüşeceğini düşündüm ve başladım. Ortaya bu eser çıktı. Bazıları yine anlaşılmaz bir metin yazdığımı söyleyecek-

ler. Ne gam! Biliyorum ki bu metin, aklımı, ruhumu ve bedenimi adadığım bir fikrî duyarlılığın ürünüdür. Fikrî eleştirinin ve eleştiriye açık entelektüel duruşun ifadesidir. Bize düşen ilmî ahlâkın gereğini yapmaktır.

Türk Milliyetçiliği: Kültürel Akıl, İçtihat ve Siyaset adlı bu çalışma on bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölümü milliyetçiliğin teorik boyutunu, diğer bölümler ise milliyetçilik üzerine yapılan tartışma konularını içermektedir. Anlayıcı yöntem üzerine inşa edilen metin, farklı disiplinlerin ortak dilini esas almıştır. Yapılan çıkarımlar metin içinde ifade edilmiştir. Bu çalışmanın birinci ve ikinci baskısını Berikan Yayınevi yapmıştı. Fakat kitabın Ötüken Neşriyat tarafından basılmasını çok istiyordum. Bu arzum, gerçekleşti. Başta Ayşegül Büşra Çalık olmak üzere, emeği geçen herkese yürekten teşekkür ediyorum.

Çalışma sürecinde bana gösterdiği sabrından dolayı eşim Yüsra'yı kutluyorum. Yeterince ilgilenemediğim, belki ihmâl ettiğim çocuklarım Betül, Beyza ve Ahmet İlkay'dan, mazeretimi ilân ederek af diliyorum. Fikrî tutumumdan dolayı yaşadığım zor günlerde hep yanımda oldunuz. Sizlere duyduğum sevgi benim dermânımdır.

Kemalpaşa /İzmir/ 23.03.2001

GİRİŞ

FİKRÎ TARTIŞMA, bir şeyin ya zihnî ya da haricî varlığı üzerinde yürütülür. Bir inanç sisteminin ve siyasî anlayışın, diğer tabirle kültürel aklın zihin haricindeki varlığı dil ve tarihtir. Kültürel akıl üzerine yapılacak bir tartışma da ilk müracaat edilecek unsur, dildir. Çünkü her insan ve toplum "dille inşa edilmiş bir dünya görüşü içinde yaşar." Ayrıca herhangi bir kültür sistemi ve millet üzerine yapılacak fikrî tartışma o milletin dilini ve kültürünü yansıtan tarihî tecrübeye dayanır. Beşerî varoluşun her safhasında inançlar, mekânlar, sınırlar, adlandırmalar, aidiyetler, hâkimiyet modelleri, iktisadî, siyasî çıkarlar ve benzeri unsurlar farklı tarihî tecrübelerin ve milletlerin varlığını onaylar.

Dünya görüşleri, siyasî ve içtimaî oluşumlar, imkân ve inşa sahasına aittir. Millî kültür üzerine kurulan sistem ve siyasî duruş da aynı hükme tabidir. "Millet hayal edilmiş bir siyasî topluluktur" tanımı, milletin üyelerinin birbirini tanımadığı ve çoğu hakkında bir şey işitmediği hâlde her birinin zihninde toplamlarının hayalinin yaşadığına işaret eder.[1] Bu tanım çarpıtılıp, Ernest Gellner'ın (1925-1995) "Milliyetçilik, milletlerin var olmadığı yerde onları icat eder",[2] tanımına eklenerek ülkemizde milliyetçiliği bir uydurma ve düzmece bir düşünce olarak gösterme eğilimi giderek yaygınlaşmaktadır.

Meseleye varlığın bilgisi ve varlık kategorisi açısından bakılırsa kültürel dünyanın tümü için *hayalî* kavramı kullanılabilir. Meseleyi kültürel inşa bağlamından çıkarıp varlık kategorisi açısından değerlendirmek kavramsal kargaşaya yol açar. Çünkü *varlık kategorisi*

---

1 Benedict Anderson (1995: 20) *Hayalî Cemaatler: Millîyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,* (çev: İskender Savaşır) İstanbul: Metis Yayınları.

2 Ernest Gellner (1964: 169) *The Nature of Human Society: Thought and Change,* London: The University of Chicago Press; (1992: 28) *Uluslar ve Ulusculuk,* (çev: B. Ersanlı Behar, G. Göksu Özdoğan) İstanbul: İnsan Yayınları. E. Gellner'ın "Ulusları insanlar yaratır, uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür" şeklindeki vurgusu doğrudur. Fakat bu sadece milliyetçilik için geçerli değildir. Bütün ideolojiler, felsefî sistemler, siyasî kurumlar aynı hükme tabidir. Bunların tümü inşadır, beşerîdir.

olarak hayalî varlık, herhangi bir nesnenin hissedilen varlığının tahayyül gücünde mevcut olan suretidir. Hissedilen şeyler ortadan kaldırıldığında insan zihninde o hissedilen şeylerin suretleri canlanır ki, bu suretlere hayalî varlık adı verilir. Oysa millet, tarihin ve çağın bir gerçeğidir. Milliyetçilik ise tarihin ve kültürün yorumudur. Fikrî ve siyasî inşadır. Fakat zihinde hissedilen şeylerin bir sureti değildir. Kültürel aklın dışsallaşmış, somutlaşmış ve içselleştirilmiş biçimleri hissedilen, anlaşılan ve anlatılan şeylerdir.

Dilin, tarihin ve kültürün varlığı elbette ki beşerî etkinliğin ürünüdürler. Varlıkları bizatihî değillerdir. Böyle olmasına rağmen bunlar ne uydurma ne düzmece ne de hayalîdir. "Modern dünyada tıpkı kadının ya da erkeğin bir cinsiyete sahip olması gibi, herkes bir milliyete sahiptir, sahip olmaya devam edecektir."[3]

Dil, tarih ve kültürel akıl üzerine inşa edilen milliyetçilik, ne tarihî kategori ne de muhayyeldir. *Milliyetçilik modern bir olgudur, muhayyeldir ve kendine özgüdür,* şeklinde söze başlayan her aydın, daha işin başında beşerî durumu kuran ve tanımlayan unsurları yok saymakta, hayalî görmektedir. Eğer muhayyel kavramı, milleti bir suret ve gölge saymaya yetiyorsa beşerî toplumun tabiatını ve birlikte yaşama arzusunu tartışmanın bir anlamı yoktur. Milliyetçiliği *modern olgu* olarak gören aydına göre ise milliyetçilik tarihî bir kategori olduğu için devrini tamamlamıştır. Milliyetçiliği *kendine özgü* durum olarak takdim etmeye gelince diyebiliriz ki her fikrî ve siyasî aidiyet açısından böyle bir iddia temelsizdir. Çünkü her ideoloji ve davranış biçimi kendini önemser. Bunun aksi olan her durum, inanç ve değer algısını oyuna dönüştürür. Belirtilen ifadelerin ve görüşlerin, milliyetçi olduğunu söyleyen kişilerin ağzından çıkması ise *müntehir cehâlet*dir.

Milliyetçilik, romantik tutkuların salt duygusal tepkilerin ürünü de değildir. Milletlerin seslerini kendi müziklerinde keşfi, destanların toplanması, kadim geleneklerin izlerinin kültürel hayatta gösterilmesi, dillerin dünya görüşleri olarak keşfi, geçmişin anlaşılması ve yorumlanması gibi unsurlar hissî bir intibahı yansıtırlar. Fakat bunlar salt romantizmle açıklanamazlar. Esasen bunların tümü sezgisel dirilişi nesnel tarihî bilgiye dönüştüren araştırmaların doğuşu-

[3] B. Anderson (1995: 19)

na şahitlik eder. Sosylojik bir olgu olan millet ve millete aidiyetin sezgisel ve tarihî izlerini gösterir.

Kavramların içeriğiyle tarihî ufkun etkinlik alanı ve zamanın ruhu arasındaki diyalektik ilişki milliyetçilik kavramının felsefî ve siyasî içeriğini değiştirir, yeniden tanımlar. Bu yönüyle milliyetçilik *tekil bir kalıba* sığdırılması mümkün olmayan türleri içerir. Demek ki milletleşmek veya millete ait olmanın biçimi ve bağlamı, insanlık tarihini şekillendiren inançlar ve felsefî sistemler bağlamında sürekli olarak inşa edilmektedir. Sosyal ve kültürel anlamda bir dile, tarihe ve onun taşıyıcısı olan millete ait olmak tarihî ortam içinde insanî durumla doğrudan bağlantılıdır. Çünkü bu durum, beşerî, tarihî ve lisanî bir olgudur. Beşerî varoluş biçiminin ana unsurunu oluşturan bu aidiyetin sona erdiğini söylemek *beşerî düzlemde toplumsal varoluşun mantığını ve işleyişini* yok saymakla aynıdır.

Aidiyet biçimi ve mensubiyet şuuru tarihin derinliklerine uzanır. "On bin yıl önce Mezopotamya'da ortaya çıkan ilk tarım toplumlarında görülen devlet olgusu aidiyet biçiminin modern zamanlara özgü olmadığını gösterir. Örgütlenme, vergi toplama ve askerî yapı oluşturma geleneğinin tarihî kökleri oldukça eskidir."[4] İyi yetiştirilmiş bürokrasiye sahip devlet, Çin'de uzun süre varlığını devam ettirmiştir. Hun, Göktürk ve benzeri Türk devletleri örgütlenme, vergi toplama, askerî güç oluşturma gibi unsurlar üzerine oturan kültürel ve siyasî aklın en muhkem misalleridir. Bununla birlikte geniş topraklar üzerinde egemenlik yetkisi uygulayan merkezî bürokrasiyle modern devletin ortaya çıkışı yenidir. Sistem mantığını geliştiren, güvenliği, hukuk sistemini ve mülkiyet haklarını sağlayan modern devlet anlayışı farklı bir aidiyet/mensubiyet biçimini üretmiştir. Bu nedenle milliyetçilik, tarihî bir kategori değildir. Beşerî varoluşun, kültürel dünya inşa etmenin ayrılmaz bir unsuru ve sürecidir.

Bir milletin gerçekliği en somut biçimiyle *dil, tarih ve akıl* yoluyla açığa çıkar. Beşerin yeryüzüne yayılışı ve farklılaşması din dilinde "İnsanlar bir tek milletten başka bir şey değildi, ama ayrılığa düş-

[4] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Richard H. Meadow (1971: 112-120) "The Emergence of Civilization", *Man Culture and Society,* (Edit: Harry L. Shapıro) New York: Oxford University Press; Francis Fukuyama (2004: XIX) *State Building: Governance and World Order in the Twenty-Fırst Century,* United States: Cornel University Press.

tüler." (Yunus 10: 19) "Ve bütün dünyanın dili bir ve sözü birdi" (Tekvin 11/2) şeklinde yer almaktadır. Tarihî varoluş biçimini tanımlayan bu ifadeler, beşerî kolektif bilincin modern döneme ait olmadığını gösterir. Beşerî tecrübe dil, tarih ve akıl/kültür içinde varlık kazandığı için bir varoluş biçimi olarak millet olma modern zamanlara özgü değildir. Eğer modern bir olgu ise Mete Han'ın (M.Ö. 234-174) Çin İmparatoru'na yazdığı mektupta: "Bozkırda eli yay tutan bütün kavimleri Hun yaptım"[5] sözünü nasıl anlayacağız? *Bütün kavimleri Hun yapmak* millet inşa etmenin diğer bir adı değil midir?

Kültür; sadece sosyal hayata anlam yükleyen amelî kalıplar değil, aynı zamanda bir toplumun dünya kurma etkinliğini ifade eden bilgi, oluşturulmuş akıl ve dildir. Bir dünya kurma aracı olarak kültür; bilgiye ve nazarî içtihatlara ihtiyaç duyar. Kültür, insanın kendini ifade etme biçimi/aklî bir inşa olduğu için aynı zamanda bir dildir. Keza bir toplumun tarihî tecrübesini ve kimliğini anlamak için müracaat ettiğimiz dil, tarihî tecrübeyi bize taşıdığı için bir dünya tasavvurudur. Çünkü tarihî tecrübe dilin içinde ikamet eder. *O hâlde kültürel dünya; birey ve toplumun zaman-mekân içinde zihnî ve hayatî taleplere, etkilere ve varoluş biçimine göre inşa ettiği bir dünyadır.* Bu anlamda kültürel bilinç, bir milletin kurduğu dünyayla ortaklığa tanıklık eder. "Milliyetçilik, kültürel akıldır" tanımı böyle bir tanıklığın fikrî ve siyasî boyutunu ifade eder. Fakat bilmemiz gerekir ki bu akıl, bir milletin tarihini ve durumunu şekillendiren akıldır. Kültürel akıl, hem belli bir sisteme taşınmış ve belli esaslar çerçevesinde inşa edilmiş fikirler bütünü hem de beşerî tarihin ayrıntılı bir çözümü, insan ufkunun geleceğe dönük dili ve açılımıdır. Bir başka deyişle *zihnî inşanın amelî hayata çevrilmiş planıdır.*

İnsan tek başına denenme ve sınanma sürecinin yüklediği sorumluluğu kaldıramaz. Birlikte yaşamanın kökeninde iletişim kurma kabiliyeti, ihtiyaçları giderme arzusu, paylaşma ve dayanışma duygusu ve kurumsallaşma yeteneği yatmaktadır. Bir sosyal ortamdan ve kültürel dünyadan kopan insan terk edilmişliğe uğrar, yabancılaşır. "İnsan, tabiatı itibarıyla medenidir" sözü, belirtilen

[5] Bahaeddin Ögel (1981: 1/436) *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

gerçeğin en özlü anlatımıdır. Kültürel dünya, beşerîn içtimaî birlik oluşturduğu, insanların birbirine dayandığı ve sığındığı menzildir. Eve, aileye, bir anlam dünyasına, vatana aidiyetin ve bağlılığın anlamı budur. Bunun farkında olmak, terkedilmişliği ve yabancılaşmayı aşmanın yoludur. Bu çerçevede milliyetçilik, ortak değerler ve hukukî esaslar çerçevesinde birlikte yaşama iradesidir. Bir millete, kültürel dünyaya bağlılığın ifadesidir.

İnsanlık tarihinde rol oynayan milletlerin tarihî tecrübesi bize şunu gösterir: Kimlik edinmek ve millet olmak tabiî ve insanî bir durumdur. Tabiî ve insanîdir, çünkü insan türü, kendisine ait olan şeyleri korumak, diğerleriyle yardımlaşmak suretiyle kendisine ait olmayan şeyleri elde etmeye muhtaçtır. Hayatını, diğer insanlarla birlikte devam ettirmesi ve geleceğe hazırlanması için bu gereklidir. Tanımlanan maksatla meydana gelen *içtimaî birlik* olgusu, kimlik edinmeyi zorunlu kılar. "Bir kimliğin varlığını koruması ve sürdürmesi kültürel aklın/zihin tarihinin[6] belirlediği esaslara ve sembollere ihtiyaç duyar." Bu yönüyle içtimaî birlik olgusu çok eskidir. Tarihin her döneminde var olmuştur.

İnsanlığın ortaya çıkışı ve yayılışı sürecinde aynı soya ait boyların varlığı bir gerçektir. Bu verili durum, inkârı mümkün olmayan tarihî ve içtimaî bir olgudur. Fakat bu tarihî olgu, milleti etnik saflık üzerine kurmayı gerektirmez. Milliyetçilik, ırka dayalı bir tanımlama olarak algılandığında bu, millî veya millete ait olanı soyla sınırlamak anlamına gelir ki, bunun felsefî dildeki karşılığı *delilini ve gerekçesini* soyda, verili bir durumda aramaktır. Bu terkedilmişliği aşmanın değil, derinleştirmenin yolu olduğu için felsefî ve siyasî geçerliliği zayıf bir vaziyet alma biçimidir. Millet olma ve milletleşme bunun ötesinde fikrî, siyasî ve kültürel unsurlara eşlik eder.

Tarihin farklı dönemlerinde geçerli olan toplumsal düzen veya en geniş anlamıyla dünya-sistemi farklı aidiyet biçimlerine tanıklık eder. Her aidiyet biçimini/mensubiyet şuurunu anlamlı kılan o tarihî dönemin fikrî ufku ve dilidir. Bir millet tarafından inşa edilmiş, geliştirilmiş ve uygulanmış fikrî esaslar, maddî ve manevî hayat biçimleri millî kültürün varlığını onaylar. Herhangi bir kültürel mirasın modern hâlini anlamak için belirtilen tarihî tecrübenin içine

[6] Bakınız: Hilmi Yavuz (2009) *Türkiye'nin Zihin Tarihi,* İstanbul: Timaş Yayınları.

dalmak gerekmektedir. Değişen dünyanın ve dilin kültürel alanda değişimlere ve yenilenmelere neden olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak kültürel değişme ve yenilenme bir kültürel aklı ortadan kaldırıp yok etmez. Varlığını sürdüren bir milletin tarihi boyunca ürettiği ve uygulama alanına taşıdığı, geliştirdiği ve yenilediği nazarî ve amelî unsurların, yaşantı biçimlerinin ve değerlerin varlığı milliyet fikrini her zaman canlı tutmakta ve işlevsel kılmaktadır.

Türk milliyetçiliği denildiğinde Türk aklının ve zihniyetinin hâsılası olan fikirler yumağının belli bir sisteme aktarılması ve Türk tarihinin ayrıntılı dökümü ve geleceğe dönük planı anlaşılır. Bu, bir yönüyle *Türk tarihinin felsefesini yapmaktır,* bir yönüyle bu felsefeyi sistemli hale getirerek bunun ışığında geleceği planlamaktır. Çünkü *tarih; gelenek ve stratejidir.* Yenilenme ise gelenek üzerine inşa edilen oluşturucu aklın ürünüdür. Fakat yenilenme Türk tarihinin felsefesini yapmayı gerektirir. *Türk tarihi alanında yapılan çalışmalar tarihin felsefesini yapmaya zemin oluşturmuştur, fakat felsefesi henüz yapılamamıştır.* Bu durum, milliyetçi düşüncenin çağın ufkunda yeniden yorumunu olumsuz yönde etkilemiştir.

Milliyetçilik; ortak tarihî tecrübenin, ortak geleneklerin, ortak inanç ve düşüncelerin, siyasî ideallerin ve ortak sembollerin, yani *kültürel aklın üzerine inşa edilen bir düşünce ve hayat tarzıdır.* Bunun dışına düşen yaklaşımlar nihaî anlamda ırkçılıkla buluşur. *Genetiği kutsayan* ve *yücelten* anlayışlar fikrî ve siyasî makûliyetin dışına düşer. Nitekim Türk milliyetçisi olan Erol Güngör şu tespiti yapar: *Türk milliyetçiliği bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ırkçılığı, halka dayalı bir hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder.*[7] Bir kültür hareketi ve tarihin yorumu olarak tanımlanan Türk milliyetçiliği hiçbir şekilde ırkçı ve otoriter sistemlerin kurucu ve etkileyici bir unsuru olarak gösterilemez. Burada söz konusu olan Türklüğü belirleyen kültürel akıldır.

Milliyetçiliğin çeşitli hâlleri ve yansıma biçimleri olduğu için övgü ve eleştirinin hangi gerekçelere tekabül ettiğini kestirmek zordur. En azından saldırgan, otoriter ve benzeri nitelemelere dayalı olarak yapılan tanımlamalar felsefî ayrımların konusu olmalıdır. Böyle bir ayrım yapmadan akla gelen her menfi kelimeyle milliyet-

---

[7] Erol Güngör (1997: 98) *Türk Kültürü ve Millîyetçilik,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

çiliği niteleme girişimi başka amaçlara matuftur. Bir millete aidiyeti modern döneme özgü gören ve ardından milliyetçiliğin tarihî sürecini doldurduğunu söyleyen aydınların içine düştüğü fikrî kriz/zihnî arıza, sadece milliyetçilik üzerine yapıştırılan etiketler hakkında bilgi vermektedir.

Saldırgan bir uslupla 'olan tarihî ve içtimaî olguyu anlamak yerine' kötülemeyi tercih edenler Türk kültürünü göçebe geleneğinin ürünü sayarak Türklerin kurduğu ve geliştirdiği şehir ve devlet sistemini tırnak içine alırlar. Bazıları ise Türk kültürünü ve bu kültürü benimseyen fikrî ve siyasî oluşumları saldırgan kapsamına alarak aşağılarlar. Fakat Türklerin bir arada yaşama kültürüne yaptıkları katkıları, adalet ve merhamet esasları üzerine kurdukları sistemi ve uygulamaları unuturlar. Bazıları ise Türk kültürünün felsefeden, sanattan ve estetikten uzak olduğunu ileri sürer. Bu kesim, Türk düşünürlerini, sanatçılarını ve siyasî önderlerini yeterince tanımadıklarını[8] ifşa ederek cehl-i mürekkeb içinde olduğunu gösterir. İnsanlık tarihinin her döneminde varlık gösteren, çağ açıp çağ kapatan bir milletin kültürünü *kaba*, *niteliksiz* ve *hamaset* kelimeleriyle tanımlamak sadece tarihsizliğin bir eseri değildir. Aynı zamanda başkalarını taklit etmeyi özenti hâline getirmiş *müdahaneci aliman* tavrıdır.

Değişen dünya sistemine göre bir anlam evrenine aidiyetin adı, biçimi, araçları ve işlevi değişmektedir. Kültürel aidiyet biçiminin tarihî eylem alanına yansıma şekli ve farklı görüntüleri, dinî inanç ve diğer ideolojilerle olan ilişkisi her zaman tartışmaya muhtaçtır. Zira farklı aidiyet biçimleri, milliyetçi kuramlar ve türleri söz konusudur. Kaldı ki Türk kültürüne aidiyeti ifade eden milliyetçiliğin ortaya çıkışı, gerekçeleri, dayandığı esaslar ve hedefleri farklıdır. Batı merkezli milliyetçiliğin fikrî temelini oluşturan varlık, bilgi ve değer anlayışıyla Türk milliyetçiliğinin dayandığı varlık, bilgi ve değer tasavvuru arasında önemli bir fark vardır. Bu farkın felsefî niteliğini ortaya koymadan, en azından dikkate almadan yapılan her aynîleştirme hareketi temelsiz ve savruktur. Bilinmelidir ki insanlık tarihine ve değer dünyasına önemli bir katkı sağlayan ve diğer kültürlere kapısı-

[8] Türk kültürü içinde yetişen düşünürlerin ilme, kültüre ve sanata yaptıkları katkı için bakınız: Hilmi Ziya Ülken (1982) *Türk Tefekkürü Tarihi,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.